

Orginalni naučni članak

UDK 355.013(497.6)“1992-1995“

KARAKTERISTIKE GRAĐANSKOG RATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Doc. dr sci Milovan Milutinović

milovan.milutinovic@nubl.org

Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt

Rat je način nasilnog rešavanja međusobnih sporova najčešće oružanim sukobima između dve ili više strana - država ili koalicija. Prema nemačkom vojnom strategu Klauzevicu rat je politika vođena drugim sredstvima usmerena ka ostvarivanju željenih, pre svega političkih i ratnih ciljeva. Još davno je Ciceron ukazao da je građanski rat spor, svađa sa upotrebom nasilja. Akademik Smilja Avramov navodi da nauka međunarodnog prihvata ocene da su međunarodno priznate granice država odrednice karaktera rata. To podrazumeva da su političke snaga i oružani sastavi uključeni u sukob sa prostora jedne države. Kroz istoriju građanski ratovi su se javljali kao posledica socijalnih, ekonomskih, političkih i drugih protivrečnosti u društvu što je proizvelo sukobe unutrašnjih snaga neke zemlje sa dominantnim političkim, nacionalnim i verskim elementima. Oružani sukobi zaraćenih strana u BiH karakterisali su se intenzivnošću, masovnom upotrebom ratne tehnike i snažnim borbenim dejstvima. Glavni oružani sukobi vođeni su između Vojske Republike Srpske, sa jedne i Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane sa druge strane, pri čemu nisu birana sredstva za ostvarivanje ratnih ciljeva. U oružanim sukobima učestvovala su tri nacionalne strane sa vlastitim političkim strukturama, oružanim snagama i organizacijom vlasti na teritorijama što bez obzira na visok stepen inkorporiranosti suseda i stranog faktora čini osnovu građanskog rata.

Ključne reči: agresija, građanski rat, jugoslovenska kriza, međunacionalni sukob, rat, verski sukob

Abstract

War is a means of resolving intericine disputes mostly by resorting to armed conflicts between two or more warring parties – countries or coalitions. According to a German military theorist Clausewitz, war is a political act conducted by other means toward achieving the desired, primarily political and war targets. As Cicero pointed out long ago, civil war is a dispute, a violent conflict. Smilja Avramov, member of the Serbian Academy of Sciences, estimates that, by international law, internationally recognized state borders determine the character of war. That implies the involvement of a country's political forces and army forces taking part in a conflict. Throughout history, civil wars were waged as a result of social, economic, political, and other conflicts within the society, which erupted in a clash of a country's internal forces with a predominant political, national and religious

elements. Armed conflicts of the warring parties in BiH were described as intensive, with a massive use of war technique and aggressive military operations. Major armed conflicts were conducted between the Republic of Srpska Army on the one side and the BiH Army and the Croatian Defence Council on the other, with the use of all means available for achieving the war targets. Three national sides took part in the conflict with their own political structures, armed forces and organization of power on the territories, which, regardless of a considerable involvement of neighbouring countries and foreign factors, lay the foundation of the civil war.

Key words: *aggression, civil war, Yugoslav crisis, interethnic conflict, war, religious conflict*

Uvod

Jugoslovenska kriza kulminirala je u međunarodnom kontekstu tokom velikih promena u Evropi, uzrokovanih rušenjem Berlinskog zida i razbijanjem Varšavskog pakta. To je uzrokovao rasparčavanje Sovjetskog saveza i krah bipolarizma u Svetu. Osnova za raspad Jugoslavije proistekla je iz Ustava 1974. godine kojim je bilo definisano više kontradiktornih načela: da je SFRJ zajednica naroda i narodnosti i suverenih naroda i republika, te država u kojoj vlast pripada radničkoj klasi. Takvi kontradiktorni stavovi onemogućili su funkcionisanje zajedničke države i ojačali separatističke ambicije republičkih nacionalnih oligarhija. Razbijanje Jugoslavije počelo je nasilnom secesijom Slovenije⁵⁹ i Hrvatske⁶⁰, a zatim je sukob eskalirao u građanski rat prvo u Hrvatskoj, a kasnije u BiH. Primarni uzroci jugoslovenske krize su unutrašnji iako su neke nacionalne i političke snage bile inicirane i podržane izvana. Sledom tih okolnosti proizlazi da su slom realsocijalizma i pobjede nacionalnih ideologija nad komunističkom dovele do raspada zajedničke države i sukobima u Hrvatskoj, a potom BiH.

Jugoslavija je bila multipolarna u ekonomskom i političkom smislu decentralizovana, a ne hegemonistička kako su to neki tvrdili. Ideja jugoslovenstva prikazivana je često kao „prikriveni oblik srpskog hegemonizma“, a oživljena je stara austrougarska teza o „Jugoslaviji kao veštačkoj tvorevini“. Uporedo s tim, nacionalne političke elite u republikama zauzele su pozicije u komunističkoj vlasti pa su provodile vlastite nacionalne i separatističke programe. U evropskim krugovima secesija Slovenije i Hrvatske nazvana je „nacionalnom revolucijom“, a JNA nazivana „okupatorskom silom“. Optužbe su jačale antiarmijsko raspoloženje, što je podstaklo vojnike i oficire iz reda hrvatskog i muslimanskog naroda da napuste njene redove. U skladu sa razvojem krize 1991. godine jedinice JNA su, po odluci Predsedništva SFRJ, angažovane u Hrvatskoj u oružanim borbama sa

⁵⁹ U Skupštini Slovenije 8. oktobra 1991. godine proglašena je samostalnost Republike Slovenije.

⁶⁰ Hrvatski Sabor je 15. oktobra 1991. godine u Zagrebu donio odluku o raskidu državno-pravne veze sa Jugoslavijom i proglasio samostalnost Republike Hrvatske.

hrvatskim paravojnim sastavima. Kasnije, po dogovoru hrvatsko-muslimanske koalicije, Predsedništvo BiH zabranilo je mobilizaciju i slanje rezervista u Hrvatsku, istovremeno pozivajući rođene iz BiH da se vrate svojim kućama.

General JNA Veljko Kadijević u svojoj knjizi ističe neuspeh vojnog vrha da se kod muslimanskog dela rukovodstva BiH dobije podrška za novu jugoslovensku državu pa se orijentisao na saradnju sa predstavnicima srpskog naroda koji nije zatvarao vrata saradnji i zalaganju za novu Jugoslaviju. To je omogućilo da se tokom rata u Hrvatskoj vrše pokreti snaga JNA preko BiH i oružane snage SFRJ intervenišu u skladu sa situacijom. Odnos srpske strane omogućio je da mobilizacija u delovima BiH bude uspešna, čime su ublaženi problemi izazvani slabom mobilizacijom u drugim delovima zemlje (Kadijević, 1993: 147). Međutim, kako se situacija usložavala postalo je jasno da JNA ne može zaštititi ni sama sebe, a kamoli sprečiti međunacionalne sukobe, jer su njene objekte zauzimale muslimanske i hrvatske snage. Zbog opasnosti ugrožavanja, srpski narod u BiH prišao je samoorganizovanju, kao što su to već ranije učinili Hrvati i Muslimani pripremajući oružane formacije za sukobe.

Dve decenije od krvavog raspada SFRJ i početka ratnih sukoba britanski „Gardijan“ u komentaru „Ne pojednostavljujte rat u Bosni“ ozbiljno upozorava: „U prevelikoj žurbi da se pojednostave uloge ko je bio agresor, a ko žrtva u BiH zanemaruju se ili potiskuju ključni detalji da to nije bila agresija već građanski rat u kojem su zločine počinili predstavnici svih strana“(Nezavisne novine, 11.05.2010). U tekstu se navodi da je korijen konflikta uspon agresivnog nacionalizma i ne sme se svoditi podela naroda na dobre i loše momke. Međutim, u političkoj svakodnevnici duže vreme susrećemo se sa protivrečnostima sukobljenih strana i nekih međunarodnih krugova oko karaktera oružanog sukoba u BiH, odnosno dileme da li je on bio građanski rat ili agresija, kako su sukob predstavljali globalni mediji, administracije država Zapada, a posebno muslimanska i hrvatska strana. U tekstu će se proveriti hipoteza da se u Bosni i Hercegovini vodio građanski rat sa dominantno međunacionalnim i međuveriskim sukobima koji su vođeni između unutrašnjih snaga sa visokim stepenom involviranosti suseda i stranog faktora.

Pojam i karakteristike građanskog rata

Pitanje rata kao oblika oružanog sukoba oduvek se postavljalo u svim kulturama i subjektima međunarodne zajednice. Još je Heraklit govorio: „Rat je otac i vladar sviju stvari“ a Platon kaže „Svi se nalaze u ratu protiv svih, kako u javnom tako i u privatnom životu“. Rat predstavlja kompleksan, vrlo intenzivan i masovan sukob država, vojno-političkih saveza, ili različitih snaga unutar jedne zemlje u kojoj se masovno i organizovano primenjuje oružana sila i vodi oružana borba usmerena na ostvarivanje političkih, ekonomskih i vojnih ciljeva država i naroda (Vojna enciklopedija, 1994: sveska 7: 746-757). Proizlazi da rat čini oružani sukob dvaju ili više sukobljenih strana koje ne biraju snage i sredstva u ostvarenju ratnih ciljeva. Politika odlučuje o ratu kaže kineski revolucionar Mao

Cetung: „Politika je rat bez krvi, rat je krvava politika“. Slično Klauzevicu, autor knjige „Politika i rat“ Vasilije Cerović kaže: „Politika prožima rat jer nalazi da između spoljne politike i strategije postoji stalan sistem veza i odnosa, te je za pravilnu strategijsku orijentaciju uslov tačna opredeljenost politike“ (1985: 11).

„Politička enciklopedija” jasno određuje da: „Agresija (latinska reč – napad) predstavlja u međunarodnom pravnom aktu upotrebu sile, odnosno napad koji jedna država izvrši protiv druge države ili drugih pravno zaštićenih objekata ... Povelja UN zabranjuje, ne samo oružani napad, već svaku upotrebu sile koja bi bila usmerena protiv politike nezavisnosti ili teritorijalnog integriteta države...⁶¹” (1975: 10). Slično piše u „Vojnom leksikonu” „Agresija je neizazvan napad jedne ili više država na drugu državu kojim se ugrožavaju nezavisnost, suverenitet ili teritorijalna celina napadnute zemlje. Najčešće se agresija izvodi primenom vojne sile, ali obuhvata sve akcije protiv teritorijalne celine ili nezavisnosti druge zemlje, ili protiv mira u svetu” (1981: 20).

Ako se realno sagledaju karakteristike sukoba u BiH onda se može izvući zaključak da je to unutrašnji rat u kojem su učestvovala nacionalne i verske grupe usmeravane od vlastitih političkih subjekata zbog čega nosi obeležja međunacionalnih i verskih sukoba triju strana. To potvrđuje da je unutrašnji (građanski) rat oružani, politički, ekonomski i propagandni sukob u jednoj državi između dviju ili više antagonističkih snaga koje se međusobno bore za vlast, a time ostvaruju političke ciljeve. U građanskim sukobima učestvuje najveći deo stanovništva te zemlje, a može se karakterisati većim ili manjim mešanjem stranog faktora, ali i realizovati isključivo kao sukob unutrašnjih snaga (Mikić, 2003: 89). Shodno takvim gledanjima proizlazi da je protekli sukob u Bosni i Hercegovini imao sva obeležja građanskog rata u kojem su se sukobile sve tri nacionalne grupacije, ali su jedno vreme ratovali i Muslimani između sebe.

U „Pravnom leksikonu” piše: „Građanski rat je rat između građana jedne iste države, unutrašnji rat. U širem smislu građanski rat je svaka trajnija oružana borba između građana iste države: u užem smislu građanski rat je samo ona borba u kojoj strane koje se bore priznate za tzv. zaraćene strane...” (1970: 306). Slično piše „Vojni leksikon” (1981: 152) da je građanski rat oružani, politički sukob u jednoj državi između dviju ili više grupacija koje se bore za vlast, čime predstavlja oružanu borbu jednog dela stanovništva zemlje protiv drugog. U takvim uslovima sukobljene strane grade vlastitu političku i vojnu strukturu, rukovodstvo i vojsku i organizuju vlast na određenom teritoriju. Unutrašnji oružani sukobi najčešće se karakterišu dužim trajanjem i boljom organizacijom strana, koje imaju brojne oružane snage i adekvatno komandovanje kojim se obezbeđuje kontrola i priprema oružanih dejstava.

⁶¹ Pun tekst definicije agresije nalazi se u dokumentu OUN sa 29. zasedanja Generalne skupštine - naziv originala: „General Assembly – Twentyninth Session, 3314 (XXIX) Definition od Agression str. 142.

Građanski ratovi su bili česti pratioci istorije ljudskog društva. U staroj Grčkoj i Rimu vođeni su između vladajućeg i potčinjenih naroda, između vladajuće klase i robova. U srednjem veku bili su to sukobi između feudalaca i kmetova, a kasnije ih pokreće buržoazija protiv apsolutističko-feudalnog poretka. Američki građanski rat u suštini je bio borba između dva privredna sistema, sa jedne strane buržoazije Severa i sa druge feudalizma Juga. Poznati su kasnije i mnogi drugi građanski ratovi sa velikim sukobima i materijalnim razaranja. Američki teoretičar Martin van Creveld u delu „Pulp future“ navodi da se u građanskom ratu snažno ispoljava nacionalno i socijalno nezadovoljstvo određenih unutrašnjih snaga na koje mogu uticati međunarodni faktori (1997: 6). Analize pokazuju da metode i taktike ratovanja sukobljenih strana u građanskom ratu zavise od vremena i uslova u kojima se vode. Retko se završavaju kompromisom zbog čega se najčešće vode dok jedna strana ne pobeđi i uspostavi svoju vlast na teritoriji, što znači da se vode za osvajanjem stratejskih pozicija u društvu.

Iskustva pokazuju da se građanski ratovi odlikuju oštrinom i bezobzirnošću sukoba u pogledu primene ratnih sredstava i načina borbe. Međunarodno ratno pravo ranije se nije bavilo pitanjem zaštite humanih načela ljudi u građanskom ratu. Početkom XX veka učinjen je iskorak u pravnom utvrđivanju zaštite ljudi u građanskim sukobima, pa se u uvodu Haških konvencija traži ograničavanje samovolje prema protivniku, što je zbog nepreciznosti imalo ograničeno dejstvo. U Ženevskoj konvenciji iz 1949. godine uneta je tzv. „Mala konvencija“, kojom se u građanskom ratu zabranjuje nasilje, ubijanje ili mučenje zatvorenika, uzimanje taoca i izvršavanje kazni bez sudskog postupka ili izbegavanje lečenja zarobljenih.

Nemački stručnjak za međunarodno pravo Tomas Flajner (Thomas Fleiner) zastupa tezu o građanskom ratu u BiH: „Rat u Bosni ne smije se upoređivati sa tradicionalnim ratovima, jer je u ovoj zemlji izbio građanski rat. Nacije se bore protiv nacija u istoj zemlji...“ (Genocid u BiH, 1997: 71). Uz to, isticanje karaktera sukoba kao građanskog rata od Johanesa Folnera na naučnom skupu o genocidu u BiH 1995. godine, zbunio je muslimanske krugove koji su u Nemačkoj organizovale skup (Isto: 77). Poznato je da je britanski ministar spoljnih poslova Daglas Herd sukobe u Bosni više puta okarakterisao kao „građanski rat“. Urednik londonskog „Tajmsa“ objavio je niz tekstova gde borbe u BiH naziva „tipičnim građanskim ratom“. BBC je većim delom sve strane u sukobu, pa i Vladu u Sarajevu nazivao „zaraćenim frakcijama“, a sam rat proglašavao „slomom reda i zakona u Bosni i Hercegovini“ (Malcolm, 1995: 316).

Ratni sukob u BiH imao je obeležja južnoslovenskog i evropskog sukoba, iako je u suštini bio građanski rat. Sukob je brzo poprimio međunarodne razmere jer su u sukob involvirane mnoge države, susedi, međunarodne organizacije, NATO i dr. Intenziviranjem sukoba izazvana je polarizacija strana na žrtve i agresore, dobre i loše momke, na demokrate i zagovornike autokratije i komuniste. Ukoliko se analiziraju posledice građanskog rata proizilazi da su sve strane u ratnom sukobu u BiH pretrpele

velike žrtve i razaranja i da nije poštovano međunarodno ratno pravo od svih sudionika. U skladu sa tim prihvatljiva je izreka Cicerona od pre 2000 godina da je „u građanskom ratu sve grozno, a najgroznija je pobjeda“. To su iskusili građani BiH jer je građanski rat rezultirao kriminalom, zločinima i masovnim razaranja stambenih, privrednih i verskih objekata. Autori Dejtonskog mirovnog sporazuma na čelu sa američkim diplomatama dobro su poznavali uzroke razbijanja SFRJ i posledice međunacionalnih i verskih sukoba u BiH, pa su u preambuli mirovnog sporazuma precizno definisali sukob kao: „posledice tragičnog sukoba u regionu“ (Dejtonski sporazum, 1995: 5).

Pišući o karakteru rata u BiH hrvatski historičar Davor Martin, navodi: „prvenstveno je to građanski rat, ali ga Bošnjaci ne prihvataju iz sasvim drugog razloga. Oni koriste pojam agresija s čime se sugerira da je rat unesen izvana, jer građanski ratovi počinju u zemlji.“ Uz nacionalne podele u BiH išlo je i versko opredelenje što je dodatno pospešivalo nacionalnu homogenizaciju strana tokom oružanih sukoba. Od razmatranja rata u BiH nemoguće je isključiti međunarodnu zajednicu jer je ona odredila polazne osnove u raspodeli vojne moći, održavala i podsticala sukob strana shodno planovima o teritorijalnom uređenju BiH i na kraju prekinula rat iz svojih interesa, zaključuje Martin svoju studiju (2002: 110)

Na javnoj tribini u Nemačkoj, poslanik SDP u Bundestagu, Petar Gloc izjavio je: „Generalna zabluda Zapada je idilična ideja jedne multikulturalne Bosne. Zašto bi mirni zajednički život različitih naroda u Bosni bio moguć ako je on nemoguć u Jugoslaviji... Ko je želeo multikulturalnu državu u jugoistočnoj Evropi, morao je da održi Jugoslaviju“ (Generalanzeiger, 10.5.1993). Suprotno su se ponašali nemački funkcioneri Kol, Genšer i Kinkel razbijajući Jugoslaviju i to nije bila zabluda kako to neki žele predstaviti javnosti već dobro promišljen politički čin piše nemački stručnjak za međunarodne odnose Ralf Hartman (1999: 132). „Za Bosnu i Hercegovinu diplomatsko priznavanje od strane Evropske zajednice početkom aprila 1992. godine ne znači okončanje, već eskalaciju rata koji se pretvorio u žestok građanski sukob sukobljenih strana...“ piše ekspert za Balkan Jens Rojter u studiji “Politička situacija u Bosni” (Sudostoevropa, 11-12/1992. str. 674).

Ukoliko se celovito razmotre određenja pojma građanski rat proizlazi da su neprihvatljivi stavovi muslimanske i hrvatske strane da je u BiH bila agresija SR Jugoslavije. Pojam agresija korišćen je u propagandi međunarodne javnosti da bi se dozirala srpska odgovornost, izigravala žrtva muslimanske strane i zagovarala međunarodna intervencija. Nesporno je jedna od strana u sukobu u BiH bila srpska, ali su u njemu učestvovali domicilni Srbi, jedan od konstitutivnih naroda u BiH. U trenutku priprema i izvlačenja JNA iz BiH značajan broj oficira, iz reda srpskog naroda, poreklom iz ove republike ostao je da brani srpska naselja i stanovništvo, pa se oni ne mogu smatrati agresorima, niti strancima. Podrška SRJ, pre svega nastavak plaćanja profesionalnih oficira koji su formirali VRS, medicinska i logistička podrška nisu potvrdila agresiju na BiH. Tužba BiH, podnesena za agresiju SRJ odbačena

je pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu 2008. godine jer nije dokazano da je SR Jugoslavija izvršila agresiju na BiH.

Građanski rat u Jugoslaviji imao je karakteristiku secesije, tj. odvajanja njenih delova od zajedničke države radi promene teritorijalnog statusa republika, što ga izdvaja od većine ranijih građanskih ratova čija je osnova bila promena društveno-ekonomskog sistema, ili političke garniture na vlasti. Nijaz Duraković ističe da su nacionalne stranke, bez obzira na sporadične uzajamne optužbe oko metoda agitacije i bojazni od sukoba napravile politički savez Muslimana i Hrvata i prećutno dogovorile savez protiv Srba koji se po političkim ciljevima razlikovao, ali osnovna nit koja ih je povezivala i stvarala idilu harmonije i tolerancije bila je antikomunizam, želja da skinu komuniste sa vlasti i uspostave svoju vlast (1993: 203).

Američki istoričar Čarls Tili (Charles Tilly) u delu „Evropske revolucije” kaže: „Građanski ratovi su od njihovog nastanka ratovi za političku vlast, koje su vodile društvene grupe ili klase iste države, u skladu sa njihovim promijenjenim društvenim položajem i za veći uticaj u političkoj sferi države.” Tomas Hobs u „Levijatan” ističe: „Država je kraj građanskog rata, građanski rat je kraj države.” U osnovi Hobsovog stava o građanskim ratovima nalazi se određenje da je to u suštini, bar, dvostruko isticanje prava sukobljenih snaga na vlast u istoj državi i na istoj teritoriji, što je vrlo teško obezbediti. Za razliku od drugih građanskih ratova u BiH su tri nacionalne strane isticale „ekskluzivno” pravo na vlast, što je bilo vrlo teško realizovati. Takvi oprečni stavovi strana proizveli su netrpeljivosti i doveli do žestokih sukoba unutrašnjih snaga sa ciljem obezbeđenja dominacija na što većem prostoru BiH.

Charles Šrader profesor sa Univerziteta Kolumbija kao vojni teoretičar Armije SAD i stručni saradnik Haškog tribunala objavio je studiju pod nazivom „*Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni*” gde je izneo analizu haške dokumentacije i raspoložive literature o ratnim zbivanjima u srednjoj Bosni u kojoj na studiozan način potvrđuje karakteristike građanskog rata koji je vođen između Muslimana i Hrvata u BiH. Charles je time bez političkih i ideoloških opterećenja utvrdio da se vodio građanski rat (2004: 151).

Pripreme političkih snaga za građanski rat

Da bi se na odgovarajući način predstavile karakteristike građanskog sukoba neophodno je analizirati pripreme i uspostavu vlasti nacionalno-političkih snaga na teritorijama pod njihovom kontrolom, organizovanje oružanih sastava za realizaciju političkih i ratnih ciljeva, sagledati uticaj verskih institucija i potvrditi hipotezu da je u Bosni i Hercegovini vođen građanski rat sa velikim stepenom involviranosti suseda i međunarodnih subjekata u usmeravanju, podsticanju i završavanju. U ovom pitanju težište će biti usmereno na konkretnu analizu uspostave vlasti nacionalnih snaga i odnos prema drugim nacionalnim zajednicama na vlastitom prostoru i celoj BiH.

Bosnu i Hercegovinu Alija Izetbegović je vidio kao zemlju sa dominantnom ulogom Muslimana gde za sada ima mesta za druge narode.

On je 1990. godine izjavio „Muslimanska država je budućnost” (Silber, 2000: 176). U „Islamskoj deklaraciji” piše: „... nema mira ni koegzistencije između islamske vere i neislamske organizacije i institucija.” Američki autor Semjuel Hantington to smatra osnovom sukoba civilizacija na Balkanu (1998: 331). „Islamska deklaracija” je prema italijanskoj analitičarki Viskonti: „razrađena opšta fundamentalistička vizija koju je Alija Izetbegović obradio u knjizi 'Islam između istoka i zapada’”. Sledbenici Alije Izetbegovića posle sudskog procesa hteli su se odužiti islamskom ideologu i mučeniku pa su olimpijskom objektu u Sarajevu 1984. godine dali naziv „ZeTra“, skraćenica od „Zelena transverzala” linija povezivanja islamskog sveta do Evrope (Viskonti, 2006: 65)⁶².

Muslimansko vodstvo pristupa pripremama za oružane sukobe 10. juna 1991. godine, kada je na Kongresu Stranke demokratske akcije (u daljem SDA) u Domu milicije Sarajevo formiralo Savjet za nacionalnu obranu koji „djeluje uz SDA, sve dok za to postoje potrebe” (Muslimović, 1995: 206). Savjet za nacionalnu odbranu organizator je Patriotske lige koja je bila začetnik stvaranja Armije BiH a u okviru koje se formiraju jedinice Bosna označene brojevima i poznate pod nazivom Zelene beretke. Zbog opštih uslova Patriotska liga delovala je u konspirativnim uslovima (Halilović, 1997; Latić, 1997). Akt vodeće muslimanske stranke SDA od 20.09.1991. godine, dokazuje pripreme za rat pre eskalacije sukoba: „*Kako situacija u Bosni i Hercegovini iz časa u čas u pogledu bezbjednosti postaje složenija, odlučili smo se na proglašenje PUNE GOTOVOSTI VEZA I PRACENJE svih aktivnosti gdje djeluje SDA... S poštovanjem, Esselamu alejkum Hasan Čengić*” (S. Halilović, 2007).

O odnosu prema JNA, potpredsednik Predsedništva BiH Ejup Ganić, za BBC kaže: „JNA je bila posvuda rasuta i već se pretvorila u četničku armiju. Egzodus iz istočne Bosne je počeo, vršila su se zvjerstva. I mi smo rekli da se moramo braniti svim sredstvima koja su nam na raspolaganju” (Isto: 191). U takvoj situaciji, aktivnosti muslimanskih predstavnika usmerene su na kontakte sa međunarodnim organizacijama radi traženja pomoći i podrške. Strategijski cilj muslimanske strane bio je dobijanje međunarodnog priznanja koji je uslovljen ispunjavanju uslova referenduma u BiH koji je postavljen od Evropske zajednice. Da BiH nije stekla međunarodno priznanje pre početka rata, pitanje je da li bi to pravo, s obzirom na intenzitet sukoba, uspjela kasnije, konstatuje general A BiH Fikret Muslimović.

⁶² Evropske administracije bile su upućene u fundamentalističku politiku rukovodstva u Sarajevu ali im je odgovarala aktivnost na razbijanju Jugoslavije. Nemački list „Velt” prenosi stav Alije Izetbegovića: „Prvi i najvažniji zaključak jeste nespojivost islamskog i neislamskog sistema. Ne postoji mir i koegzistencija između islamske vjere i neislamskih društvenih i političkih institucija. Država mora biti izraz moralnih koncepcija religije”. Ekstremnom politikom i porukama neislamskom svetu izražava se mržnja i izaziva gnev i netolerancija i pali ratni fitilj sukoba ljudi Bosne, zaključuje „Velt” (9.2.1993).

Prema generalu Muslimoviću, JNA je koristila teritoriju BiH za vojne operacije i pomaganje pobune srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Sve komunikacije prema Srbima u Krajini i zapadnoj Slavoniji išle su preko BiH. Nakon isteka tromesečnog moratorija na proglašenje nezavisnosti, sklopljenog uz posredovanje predstavnika EZ na Brionima jula 1991. godine, JNA vrši delimičnu mobilizaciju 3. oktobra, a Hrvatska već 8. oktobra 1991. godine proglašava prekid veza s ostatkom SFRJ. Burne promene političko-bezbednosne situacije u BiH usledile su nakon zasedanja Skupštine Republike BiH, 14. oktobra 1991. godine kada je muslimansko-hrvatska koalicija predložila Memorandum o građanskom suverenitetu BiH i Platformu o položaju BiH u SFRJ. Memorandum predviđa pravo na samoopredeljenje građana, a ne nacije, kako je bilo regulisano Ustavom, ali i Poveljom UN. U članu 1. Memoranduma BiH nije definisana kao zajednica Srba, Hrvata i Muslimana, već „*Bosna i Hercegovina će se razvijati kao građanska republika...*” (Službeni list BiH, br. 32: 16.10.1990). Memorandum i Platforma definisali su konfederalni odnos sa SFRJ i put ka nezavisnosti.

Predlogu razmatranja Memoranduma na Skupštini BiH oštro se suprotstavio klub poslanika SDS i predsednik Skupštine Momčilo Krajišnik. Smatrali su da to može usložiti situaciju i nisu prihvatili raspravu usled čega je sednica prekinuta. Međutim, po odlasku srpskih poslanika iz Skupštine, potpredsednik iz reda hrvatskog naroda, Mariofil Ljubić, suprotno Poslovniku, sazvao je nastavak sednice sa poslanicima iz reda muslimanskog i hrvatskog naroda na kojoj je ujutro 15. oktobra 1991. godine usvojen Memorandum i Platforma. Na ilegalnom zasedanju Skupštine BiH za Memorandum je glasalo 142 poslanika, što je bilo 59,1% poslanika hrvatske i muslimanske nacionalnosti. Takva odluka nije imala dvotrećinsku većinu i shodno Ustavu BiH nije mogla biti punovažna (Međunarodna politika, br. 1014: 11). U „Službenom listu BiH” 16.10.1990. godine objavljena je Odluka o Memorandumu i Platformi bez odobrenja predsednika Skupštine Momčila Krajišnika. Prevara muslimansko-hrvatske koalicije u Skupštini ostavila je dubok trag i velike podele koje se nisu uspele prevazići i bile su jedan od osnovnih razloga za početak sukoba. Srbi u BiH su odmah reagovali na preglasavanje i na plebiscitu srpskog naroda, održanom 10. novembra 1991. godine u velikom broju odlučili da ostanu u Jugoslaviji. Jasno je da su napetosti u BiH podgrejavale nacionalne oligarhije, usled čega je došlo do masovnog naoružavanja stanovništva i porasta incidenata na nacionalnim i verskim osnovama, što je ozbiljno pretilo miru jer su se nacionalne snage pripremale za oružane sukobe⁶³.

Preratni rektor Sarajevskog univerziteta i predsednik Reformskih snaga u BiH, Nenad Kecmanović u knjizi „Nemoguća država“ konstatuje:

⁶³ Podaci MUP-a BiH iz juna 1991. godine pokazuju da je 92.500 Muslimana prijavilo 110.400 komada oružja, 131.900 Srba prijavilo 157.200 komada oružja i 43.000 Hrvata prijavilo 51.800 komada oružja. Međutim, to nije bio stvaran broj oružja koji se nalazio kod stanovništva jer se pretpostavljalo da je u posedu građana bilo triput veći broj (Vego, 1993a: 63).

„Troipogodišnji građanski rat, odnosno etno-nacionalni rat praktično je vođen između pristalica i protivnika bosanske države.“ I međunarodni i muslimanski faktor u Sarajevu kao da su zaboravili na činjenicu da su se Srbi početkom 90-tih na svom nacionalnom plebiscitu kao odgovor na nezavisnost BiH opredelili „za ostanak BiH u Jugoslaviji sa Srbijom i Crnom Gorom, te ostalim republikama i narodima koji to žele, nasuprot muslimansko-hrvatskoj koaliciji, koja je uz inostranu pomoć proglasila sukcesiju i suverenitet“ zaključuje Kecmanović (2007: 278-279).

Na osnovu brojnih pokazatelja može se zaključiti da su se za sukob u BiH pre njegovog početka organizovano pripremala muslimanska i hrvatska strana, dok je srpska strana živela u iluziji da će opstati zajednička država i JNA kao njene oružane formacije. Opredeljenjima za nezavisnost i sukobe sa srpskom stranom, koja to nije prihvatila, pomogla je odluka Evropske zajednice od 2. decembra 1991. godine da finansijskom pomoći BiH i Makedoniji podrži separatistička opredeljenja. Pored toga, Arbitražna komisija EZ zauzela je 7. decembra 1991. godine stav da se SFRJ „nalazi u procesu raspada“. U takvim okolnostima nacionalne snage su otvoreno krenule na put ka nezavisnosti propagirajući, sa jedne strane mir, a sa druge skriveno se pripremale za oružani sukob. U skladu sa međunarodnom podrškom na zasedanju Skupštine BiH, 21. decembra 1991. godine Alija Izetbegović je izjavio: „*Za suverenu BiH spreman sam i mir žrtvovati*“. Što je tada rekao, kasnije se ostvarilo (Pavlović/Popović, 1996: 105). Muslimani su pokušavali spasiti BiH deklaracijom o suverenosti, proglašavanjem neutralnosti, međunarodnim garancijama unutrašnjih granica zajedno sa Hrvatima, nezavisno šta misle Srbi, ukidajući njihovu vekovnu konstitutivnost (Kecmanović, 2004: 23).

U analizi opredeljenja strana, neophodno je sagledati ulogu rukovodstva Hrvatske na događaje u BiH. Tako su u saglasnosti sa Vrhovništvom u Zagrebu, Predsedništvo i Vlada BiH doneli odluku po kojoj se regruti i rezervni vojnički sastav ne mogu upućivati u jedinice JNA. U isto vreme vršena je mobilizacija rezervnih odreda MUP-a BiH koji su upućeni prema Bosanskoj Gradiški i Kostajnici kako bi sprečili moguće sukobe i napade na Hrvatsku sa prostora BiH. Ove snage nisu uspele u takvom zadatku, jer su ih zaustavile srpske paravojne formacije na granici sa Hrvatskom (Ajanović, Nedeljna Dalmacija, 23.1. 1992).

U skladu sa razvojem situacije, 1991. godine Vrhovništvo u Zagrebu aktivnost usmerava na razvoj hrvatskih oružanih snaga u delovima BiH koje su većinski naseljavali Hrvati i pridobijanje Muslimana za rat protiv Srba, kako bi se umanjio pritisak JNA na Hrvatsku. Zagreb je uspeo povući Muslimane u rat obećanjem podrške međunarodnom priznanju BiH i ekonomskoj pomoći. Ubrzo su Zagreb i Bon uticali da zapadne zemlje podrže nezavisnost BiH. Iz toga je proistekao nacionalni interes i politički ciljevi Hrvata. Prvo je trebalo usmeriti političku akciju svih Hrvata da se u slučaju raspada BiH krajevi sa hrvatskom većinom pripoje Hrvatskoj. Drugo, u slučaju opstanka BiH,

političku aktivnost treba usmeriti ka njenoj decentralizaciji, uz insistiranje razvoja saradnje BH Hrvata s Hrvatskom i uspostavu teritorijalne suverenosti Hrvata širom BiH. I treći pravac delovanja bio je obezbeđenje konstitutivnosti i suverenosti hrvatskog naroda u BiH u oblastima koje treba da stvore uslove za bezbedan život ljudi i nacionalnu potvrdu u vlastitim institucijama (vojska, policija, školstvo, kulturne i druge društvene institucije).

Profesor iz Zagreba Mirjana Kasapović u knjizi „BiH – podijeljeno društvo i nestabilna država“, pokazuje hrvatsku politiku prema BiH: „... nacionalnu ideologiju i program hrvatske političke elite u BiH teško je rekonstruisati zbog dvostruke politike, koje je, latentno i manifestno, obilježila cijelo razdoblje od 1990. godine“ (Kasapović, 2000: 200). U skladu sa usmerenjima hrvatskih čelnika iz Vrhovništva u Zagrebu, nakon akcija na razbijanju SFRJ Hrvati BiH trebali su povesti akciju ka ujedinjenju sa Hrvatskom, jer su u eksploziji muslimanskog priraštaja videli opasnost koja bi vremenom ugrozila poziciju hrvatskog naroda⁶⁴.

Raspoloživa dokumenta Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) pokazuju podršku Franje Tuđmana, sastanku kriznih štabova hercegovačke i travničke regionalne zajednice 12. novembra 1991. godine u Grudama na kojem su usvojeni zaključci da „Hrvatski narod u BiH mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije vjekovnog sna - zajedničke hrvatske države--- Da se pristupi formulisanju i obavljanju pravnih i političkih akata (proglašenje Hrvatske države u BiH, provođenje referendum za priključenje Republici Hrvatskoj u njenim etničkim i povijesnim (sada mogućim) granicama” „Slobodna Dalmacija” (18.11.2000). Hrvati su 1991. godine dobili pešadijsko i minobacačko oružje iz Hrvatske, a deo kupili. Formiranje HVO usledilo je 4. septembra 1991. godine, u Širokom brijegu a njime je komandovalo rukovodstvo Hrvatske zajednice Herceg Bosne.

U Grudama je krajem 1991. godine održan sastanak Hercegovačke i Travničke hrvatske zajednice na kojem je dogovorena zajednička politika u BiH, o čemu piše splitski „Feral”: „HRZ i TRZ ostaju kod zaključaka donesenih na ranijim odvojenim sjednicama, da hrvatski narod regija ostaje i jednoglasno prihvata opredjeljenja usvojena na dogovoru sa predsjednikom Franjom Tuđmanom, 13. i 20. juna 1991. godine u Zagrebu. Dogovoreno je da hrvatski narod u BiH mora konačno povesti aktivnu politiku koja će dovesti do realizacije vjekovnog sna - zajedničke hrvatske države...” (BH Dani, 29.03.2002). Sledeći podršku Republike Hrvatske, 19. novembra 1991. godine predstavnici Hrvata u BiH doneli su odluku o formiranju Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, čime je suspendovan Ustav BiH i izabrana hrvatska vlast, a na prostorima pod hrvatskom kontrolom formirane su snage HOS i HVO.

⁶⁴ Muslimani su 1948. godine činili 30,73% stanovništva, a po popisu iz 1991. godine 43,67% stanovništva BiH. U tom razdoblju Hrvati su sa 23,94% pali na 17,32% stanovništva u BiH, što ih je moglo odvesti u poziciju manjine.

Prema stavovima zvaničnog Zagreba, hrvatsko stanovništvo u BiH bilo je izloženo agresiji JNA i dejstvima srpskih paravojnih jedinica, pa je Hrvatska imala „legitimno pravo” pomoći sunarodnicima u odbrani. Vojni argument hrvatske strane koji govori u prilog angažmanu Hrvatske vojske u BiH bio je usmeren na sprečavanje JNA i srpskih paravojnih snaga u zauzimanju vekovnih hrvatskog teritorija i izlazak na Jadran. Predsednik Hrvatske Franjo Tuđman je 1990. godine američkom ambasadoru Cimermanu izneo hrvatske namere angažovanja u BiH: „Ako Srbi u Bosni naprave pritisak, mi ćemo braniti naše interese. Ako ne, mi se slažemo da Bosna ostane samostalna republika” (Zimmerman, 1997: 95).

Nakon referenduma muslimansko-hrvatske koalicije o nezavisnosti 1. marta situacija se širom BiH usložila. Ubrzo je predsedavajući Predsedništva BiH Alija Izetbegović odbio Kutiljerov mirovni plan, ranije potpisan u Lisabonu i doneo odluku o ratnoj opasnosti i mobilizaciji 4. aprila 1992. godine. Tim povodom Radovan Karadžić je za BBC izjavio: „Kada smo čuli da je Izetbegović objavio opštu mobilizaciju bili smo šokirani i znali smo da će to izazvati rat. Pozvao sam Izetbegovića telefonom i rekao: ‘Molim vas, povucite poziv. Znete da se Srbi neće pridružiti vašim jedinicama’. Izbetbegović je odgovorio da to ne može da uradi, jer je poziv već objavljen. Tražio sam da pronade formulu da ga opozove, jer nikada nije prekasno. Ali on to nije hteo da uradi” (Silberg, 2000: 191). Ovo pokazuje kome je u takvim okolnostima odgovarao ratni sukob. Razvoj situacije i mobilizacija inicirala je čelnike HZ Herceg Bosne da 8. aprila 1992. godine formiraju HVO. Prenos vlasti na HVO završen je do 12. maja 1992. godine u svim opštinama sa hrvatskom većinom.

Ratni požar počinje 6. aprila nakon odluke Evropske zajednice da prizna BiH kao nezavisnu državu (Međunarodna politika, br. 1014: 11), kada se, i pored sporazuma sa JNA, ona proglašava agresorskom. Već sutradan, članovi Predsedništva BiH iz reda srpskog naroda, Biljana Plavšić i Nikola Koljević, podneli su neopozive ostavke, a istog dana, 7. aprila 1992. godine na sednici Skupštine srpskog naroda proglašena je Srpska Republika BiH. Shodno ranijim političkim ciljevima i opredeljenjima, srpska strana je formirala Republiku odlukom poslanika Narodne skupštine SR BiH 9. januara 1992. godine i usvojila mere ka ujedinjenju sa Krajinom i SR Jugoslavijom.

Aktivnost muslimanskih i hrvatskih nacionalista tokom 1990. i 1991. godine i neadekvatna zaštita srpskih naselja uzrokovala je početkom 1992. godine organizovanje Srpskih odbrambenih snaga (SOS). Opredelenje srpskih krugova za njihovo organizovanje usledilo je zbog podeljenosti Predsedništva SFRJ koje nije uspeo sprečiti ratni sukob i demontažu zajedničke države. Na početku krize Srbi su u JNA videli snagu koja može spasiti zajedničku državu i zaštititi srpske prostore, ali, to je vreme demantovalo. Pogoršanje opšte i političko-bezbednosne situacije u BiH nastavljeno je. Neposredan povod za početak oružanih sukoba nacionalnih snaga bila je odluka muslimansko-hrvatskog dela Predsedništva BiH, 4. aprila 1992. godine, da proglasi mobilizaciju TO i MUP-a koja je dovela do terora islamskih ekstremista nad Srbima (Međunarodna politika, br. 1014: 11).

Formiranje i borbena dejstva oružanih snaga

Drugi značajan element analize građanskog sukoba u BiH determinisan je formiranjem i delovanjem muslimanskih, hrvatskih i srpskih oružanih formacija koje su po odlukama političkih lidera i formiranih nacionalnih institucija organizovano delovale. Kao što je već rečeno formiranje Patriotske lige otpočelo je 10. juna 1991. godine u Sarajevu, što znači gotovo godinu dana pre početka oružanih sukoba. General Fikret Muslimović navodi da su postojala dva strateška politička pristupa bosansko-hercegovačkoj krizi. Muslimanska strana je na početku preduzimala političke akcije ka ubrzanju sukoba sa nosiocima velikosrpskog koncepta i dovođenja do direktnog sukoba s JNA koji bi u krajnjem doveo do njenog vojnog poraza, i time značajne pretpostavke za međunarodno priznanje BiH.

Drugi pristup, koji je i ostvaren, bio je da se iskoriste sve šanse za očuvanje Jugoslavije koju je trebalo potpuno demokratizovati, a paralelno s tim, u meri u kojoj su se gubile šanse za njeno očuvanje kao zajedničke države, razvijaju aktivnosti za očuvanje državno-političkog subjektiviteta Republike BiH. Radi očuvanja političkog subjektiviteta BiH muslimansko rukovodstvo preduzima mere za vlastito vojno organizovanje, nastojeći na početku da izbegne sukobe s JNA, a kada se postigne međunarodno priznanje BiH onda će ta ista vojna struktura sama po sebi postati strano telo (Muslimović: 1995: 58).

Munib Bisić, pomoćnik ministra u Vladi Republike BiH, u listu „Oslobođenje” navodi da su „Zelene beretke” sa Eminom Švrakićem na čelu i “Bosna” sa Kerimom Lončarevićem februara 1992. godine ušle u sastav Patriotske lige (Oslobođenje, 13.09.1992). Na vojnom savetovanju u Mehurićima kod Travnika (7 - 8. 2. 1992) istaknuto je da Patriotska liga raspolaže sa 70.000 naoružanih članova pre početka sukoba u BiH jer je ona bila proglašena nezavisnom. Sastav Patriotske lige pokrivao je celu BiH, a sastojao se od Glavnog štaba na nivou Republike, devet regionalnih štabova, 103 opštinska štaba i velikog broja jedinica, organizovanih u formacije do brigade (Halilović, 1997: 120). Razgranatost na području cele BiH trebala je osigurati pravovremen i odlučni otpor srpskim snagama na područjima sa srpskom većinom u svim delovima BiH i pružiti žestok otpor jugoslovenskim snagama na čelu sa JNA.

Priznavanjem nezavisnosti BiH, pod pritiskom Nemačke i SAD, otvoren je put u građanski rat, a na teritoriji su usledili brojni incidenti i međunarodni sukobi. Predsedništvo BiH je 8. aprila 1992. godine proglasilo stanje neposredne ratne opasnosti i preuzelo ustavne ingerencije Skupštine BiH, a 12. aprila Alija Izetbegović je uputio direktivu Glavnom štabu TO kojom se usmerava akcija muslimanskih snaga prema jedinicama i objektima JNA (Međunarodna politika, br. 1014: 11). Naredbom Izetbegovića 24. aprila počela je reorganizacija Teritorijalne odbrane jer su Muslimani imali 100.000 organizovanih i naoružanih ljudi širom BiH, spremnih da se angažuju u borbi po zahtevu Predsedništva BiH (Hodžić, 1998: 13 id). Ubrzo je 29. aprila 1992.

godine usledila naredba komandanta novog ŠTO za blokadu kasarni i zauzimanje skladišta naoružanja.

Uporedo sa vojnim organizovanjem Muslimana u BiH otpočeo je proces vojnog organizovanja hrvatskog naroda. Štab Hrvatskih odbrambenih snaga (HOS) formiran je kao vojno krilo Hrvatske stranke prava 3. januara 1992. godine u Ljubuškom. Tokom rata u Hrvatskoj, HOS je prošao kroz tri etape delovanja – u prvoj je delovao potpuno autonomno, u drugoj je počeo koordinisano delovati s Hrvatskom vojskom Hrvatske zadržavajući autonomiju, a u trećoj je usledila integracija u Hrvatsku vojsku. Procenjuje se da je HOS u BiH imao oko 5.000 pripadnika, dobro naoružanih sa pešadijskim naoružanjem koji su brzo stekli popularnost zbog efikasnih borbi protiv Srba i iskazane spremnosti njihovih boraca da prvo vojno oslobode BiH od JNA, a onda pristupe razgovorima o njenom političkom uređenju. Zbog takvog odnosa veliki broj Muslimana je na početku 1992. godine pristupio HOS-u čemu je, pored ostalog, doprineo ugled njenog komandanta generala Blaža Kraljevića, obzirom da je on priznavao vrhovnu Komandu Predsedništva BiH.

Ubrzo je shodno razvoju političko-bezbednosne situacije i stavovima zvaničnog Zagreba otpočeo proces formiranja Hrvatskog veća odbrane (u daljem HVO). Između HOS-a i HVO-a na početku krize u BiH vladala je napetost i nadmetanje za uticaj među Hrvatima. HOS je odigrao značajnu ulogu u oslobađanju Mostara, Čapljine, Neuma i Stoca i postao uticajan među pripadnicima HVO-a u Hercegovini. Kasnije, general Blaž Kraljević i njegova pratnja ginu u zasedi kod Kruševa pokraj Mostara, koji je prema brojnim ocenama počinjen od strane ekstremista HVO-a. Da bi se izbegli dalji sukobi, 23. avgusta 1992. godine potpisan je sporazum u Grudama između Mate Bobana i načelnika Glavnog stožera HOS-a Ante Prkačina koji je rezultirao raspuštanjem HOS-a (Vego, 1993c: 100).

U skladu sa stavovima muslimanskog rukovodstva otpočeli su napadi na jedinice JNA i zauzimanje vojnih objekata. Usledile su žestoke konfrontacije snaga, a vrhunac je usledio pri napadu muslimanskih ekstremista na kolonu Druge vojne oblasti koja je napuštala Sarajevo. Prethodno su održani pregovori u kojima učestvuju Alija Izetbegović, predsedavajući Predsedništva BiH; general Milutin Kukanjac, komandant Druge vojne oblasti; general Luis Mekenzi komandant UNPROFOR; Antonij Santos, predstavnik Evropske zajednice; i Kol Dojl, izaslanik lorda Karingtona. Dogovoreno je da se koloni JNA omogući bezbedno napuštanje grada uz pratnju UNPROFOR. Alija Izetbegović, general Luis Mekenzi i posmatrači iz EZ garantovali su bezbedan izlazak kolone. Međutim, 3. maja 1992. godine u Dobrovoljačkoj ulici usledio je žestok napad muslimanskih snaga na ovu kolonu u kojem je ubijen velik broj vojnika i starešina JNA.

Bezbednost vojne kolone garantovali su međunarodni subjekti, ali nije sprečen zločin, niti je muslimanska strana za to odgovarala. Sutradan, 4. maja, Predsedništvo SFRJ donelo je odluku o povlačenju svih pripadnika JNA, građana SR Jugoslavije sa prostora BiH do 19. maja 1992. godine. Nakon događaja u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu na mesto

komandanta 2. vojne oblasti, umesto generala Milutina Kukanjca, postavljen je general Ratko Mladić. Zbog ćutanja evropske javnosti na zločin u Dobrovoljačkoj ulici, usledio je novi napad muslimanskih ekstremista na kolonu JNA u Tuzli pri izvlaćenju Tuzlanskog korpusa, 15. maja 1992. godine pri čemu je ubijeno 200 vojnika i starešina. Pod pritiskom KEBS-a, na reci Drini maja 1992. godine postavljeni su posmatrači EZ i UN koji su pratili izvlaćenje JNA iz BiH. Posmatračke misije su 22. maja poslale Izveštaj UN-u da je JNA napustile BiH.

Zbog zločina muslimanskih ekstremista u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu, učestalih napada muslimanskih i hrvatskih paravojnih snaga na jedinice JNA, zauzimanja skladišta i vojnoremontnih zavoda i napada na srpska naselja došlo je do intenzivnijeg organizovanja Srpskih odbrambenih snaga. Samoorganizovanje srpskog naroda za odbranu podržao je srpski oficirski kadar JNA, koji je, svestan nezaštićenosti stanovništva omogućio ilegalno naoružavanje dela srpskog naroda za odbranu da bi se sprečilo ponavljanje genocida iz Drugog svetskog rata, bez obzira na stavove zvaničnog Beograda. Uz to, pripreme JNA za odlazak iz BiH podstakle su Narodnu skupštinu Srpske Republike BiH da ubrza donošenje odluku o formiranju Vojske Srpske Republike BiH, kao oružanih snaga srpskog naroda (Glas, 10.05.1992).

General Fikret Muslimović i muslimanski politički lideri tražili su opravdanje za zločin izjavama da su jedinice JNA 3. maja 1992. godine pokušale zauzeti centar grada Sarajeva i zgradu Predsedništva Republike BiH, ali su u žestokom okršaju sa Patriotskom ligom odbačene. Istog popodneva dolazi do opkoljavanja zgrade Komande JNA i zarobljavanja predsednika Izetbegovića na sarajevskom aerodromu. Tokom Izetbegovićeva zarobljeništa, došlo je do pokušaja preuzimanja vlasti od Fikreta Abdića, člana Predsedništva. Abdić je onemogućen, nakon čega se on povlači u Cazinsku krajinu. Borbene linije oko Sarajeva uspostavljene u aprilu i maju su ostale nepromenjene do kraja "rata" (Muslimović: 1995). Ovakvo opravdanje zločina muslimanskih ekstremista u Dobrovoljačkoj ulici pokazuje smisao takve njihove politike da tada optuže JNA za agresivno ponašanje prema građanima Sarajeva.

U skladu sa negativnim razvojem situacije i ekstremnim napadima muslimanskih snaga iz sastava Patriotske lige i RŠTO, odluke Predsedništva SRJ da do 19. maja 1992. godine izvuku sve jedinice i ustanove JNA iz BiH, usledilo je formiranje Vojska Republike Srpske. Bio je to odgovor na ranije formiranje muslimanskih snaga, snaga HVO i oružanih akcija i zločina regularnih jedinica Hrvatske vojske nad pripadnicima srpskog naroda na prostoru BiH (Brod, Kupres i Hercegovina). Na zasedanju Narodne skupštine SR BiH u Banjaluci, 12. maja 1992. godine, formirana je Vojske SR BiH, a za komandanta Glavnog štaba izabran je general-potpukovnik Ratko Mladić. Na terenu su se uglavnom izvodile odbrambene operacije, a ofanzivna dejstva bila su samo na ugroženim područjima. U skladu sa političkim i ratnim ciljevima, Glavni štab VRS je kasnije formirao jedinice: Prvi i Drugi krajiški korpus, Istočno-bosanski, Sarajevsko-romanijski i Hercegovački korpus,

Vazduhoplovstvo i PVO, Centar vojnih škola, četiri pozadinske baze, te Gardijsku mehanizovanu brigadu, Zaštitni puk, Raketnu brigadu, Inženjerijski puk, Puk veze i druge jedinice, a krajem godine i Drinski korpus (Formacija Vojske republike Srpske, Arhiva GŠ VRS).

U ratnim operacijama u leto i jesen 1992. godine, uspostavlja se linija fronta koja se do kraja 1994. godine neće bitnije menjati. Iako su srpski izvori tvrdili da Vojska Republike Srpske kontroliše oko 70 posto teritorija, Sefer Halilović navodi da su A BiH i HVO od aprila do septembra 1992. godine oslobodili 58 posto državnog teritorija (Halilović, 1997: 121). Tačni podaci nisu utvrđeni. Prema generalu A BiH Fikretu Muslimoviću srpske snage nisu uspele zauzeti teritoriju BiH i osigurati komunikacije prema Krajini u Hrvatskoj pa su u jesen 1992. po zauzimanju Jajca, prešle u strategijsku defanzivu koja će trajati do kraja rata.

Memoari generala zbora Hrvatske vojske Janka Bobetka pokazuju da je on nakon procene opasnosti od odsecanja južnog ratišta za Hrvatsku i iznošenja 10. aprila 1992. godine (na dan Nezavisne države Hrvatske Ante Pavelića), hrvatskom ministru obrane Gojku Šušku i predsedniku Franji Tuđmanu iste večeri imenovan komandantom Južnog ratišta. Po dolasku, zatiče paniku, jedinice koje napuštaju položaje, nesređeno komandovanja, neodgovornost u izvršavanju zadataka. Na to je brzo reagovao i uveo red i stabilizovati linije bojišta (Bobetko, 1996: 200-217). Navedeni podaci potvrđuju opredelenje Zagreba da odlučnije utiče na ratnu situaciju u BiH i bude neposredni sudionik kreiranja ukupne situacije u drugoj državi

Istovremeno, u skladu sa razvojem oružanih formacija Armija BiH je do avgusta 1992. godine izvršila opštu mobilizaciju pa je u svom sastavu imala 168.500 vojnika ne računajući snage MUP-a BiH. Međutim, iskrslili su određeni problemi s HVO-om koji je zabranjivao postojanje drugih jedinica na teritorijama koje su pripadala HZ Herceg Bosni. Prema navodima oficira A BiH, od početka rata HVO je zaustavljao konvoje s oružjem i logistikom i uzimao deo plena za sebe. Sve to govori da je u odnosima između muslimanskih i hrvatskih snaga glavni problem predstavljala uspostava jedinstvenog komandovanja sa kojim bi se objedinjavala i koordinirala borbena dejstva. Taj problem bio je izražen do kraja rata, iako su iskustva govorila da su vojni uspesi mogući gde postoji koordinirano delovanje.

Umesto planirane smene u Predsedništvu BiH decembra 1992. godine, Alija Izetbegović je uz podršku Hrvata obezbedio mandat do kraja rata (Markešić, 2004: 381). Nezadovoljan stanjem u BiH, nezajažljivim apetitima Alije Izetbegovića koji otima i treći mandat predsedavajućeg te neuspeha mirovne konferencije Oven-Stoltenbergov plana i bujanja islamskog fundamentalizma avgusta 1993. godine pod okriljem vlasti u Sarajevu, Fikret Abdić, povlači se u Veliku Kladašu. Ubrzo Abdić formira „Autonomnu oblast Zapadna Bosna” u kojoj se formira parlament, Vlada, policija i vojska. Za takve akcije Fikret Abdić je imao podršku Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića, ističe Hadžiosmanović, član SDA (2006: 223).

Tokom 1993. i 1994. godine došlo je do žestokih borbi koalicionih partnera Armije BiH i Hrvatskog vijeća obrane u Srednjoj Bosni i Hercegovini. U nemogućnosti da produži mandat bez podrške Hrvata, Alija Izetbegović je prihvatio predlog Franje Tuđmana i 14.09.1993. godine potpisao tajni sporazum o konfederaciji Hrvatske i BiH (Hadžiosmanović, 2006: 222). Takav položaj Izetbegovića u Predsedništvu BiH obezbeđivao je dominantnu ulogu u predstavljanju nezavisnosti BiH. Međutim, tokom rata evidentno je postojanje dvojne politike Hrvata u R BiH koja se ogledala u isključivosti politike Hrvata, zaključno sa njihovim maksimalističkim zahtevima, što se vidi u stvaranju vlastite zajednice HR Herceg-Bosne kao samostalnog dela BiH i konfederacijom sa Hrvatskom (Isto: 244). Hrvatske vojne snage u BiH imale su oko 50.000 vojnika, organizovanih u osam brigada, sa 130 tenkova, 150 artiljerijskih oruđa, helikoptera i oklopnih transportera. Predsednik Hrvatske Franjo Tuđman ne prihvata nezavisnu Bosnu i Hercegovinu kao države već je naziva „nacionalnom državom hrvatske nacije“. Optužbe JNA u mnogim krugovima kao krivca za početak rata u SFRJ javno je demantovao Franjo Tuđman na trgu Bana Jelačića, 24. maja 1992. godine, kada je izjavio: „Rata ne bi bilo da ga Hrvatska nije željela. Ali mi smo procijenili da samo ratom možemo izboriti samostalnost Hrvatske. Zbog toga smo mi vodili politiku pregovora, a iz tih pregovora smo formirali svoje oružane jedinice” (Pavlović/Popović, 1996: 101).

Neke karakteristike sukoba u BiH

U analizi karakteristika građanskog rata i sukoba uopšte u BiH neophodno je istaći ulogu verskog faktora i obeležja međuverskih sukoba kao i analize agresivnog ponašanja Hrvatske, čije su snage neprekidno borbene delovale. Religija je na prostoru BiH bila oduvek uključena u politički proces kao sastavni deo etnocentrizma, izuzev muslimanske strane gde je imala dominantnu ulogu s obzirom na religiozni fundamentalizam kao osnov njihove politike. Religija je za Muslimane u BiH bila motivaciona snaga u borbi protiv „nevernika“, a dolazak velikog broja mudžahedina iz islamskih država uz obilnu finansijsku pomoć islamskog sveta snažno je podržalo aktuelnu fundamentalističku politiku.

Protekli rat u BiH karakterisao se uplitanjem čelnika verskih zajednica u sukob o čemu svedoči pismo Reisu-l-uleme Mustafe Cerića muftijama, jula 1992. godine: „Ovih dana u Bosni se vodi bitka svih bitaka za oslobođenje našeg naroda od krivoverstva, zla i nepravde. Naša islamska i patriotska dužnost je da se aktivno uključimo u ovu Bitku svih bitaka i rukom, i jezikom, i srcem. Cilj naše borbe je da Alahova riječ bude iznad svake druge riječi i da Alahova prava vjera ovlada ljudskim srcima. Zbog toga Vas molim da prenesete na sve imame pod vašom jurisdikcijom da se aktivno uključe u sve jedinice naše Armije--- Mi ne možemo izgubiti: ili ćemo biti gazije ili šehidi. Alah kaže: ‘Pobjeda je blizu!’ Neka Vas Alah džela šanu čuva za dobro islama i Muslimana... Vaš brat u islamu. Reisu-l- ulema, dr Mustafa Cerić, s.r.”.

Pismo Reisa Mustafe Cerića bilo je upućeno preko muftija i Generalštaba Armije BiH komandama korpusa, divizija i brigada sa naznakom „*Vojna tajna - Povjerljivo*” sa preciziranim uputstvom o postupanju verskih službenika u jedinicama i sa potpisom brigadnog generala Fikreta Muslimovića. Akt je dostavljen imamima u jedinicama Armije BiH koji su vršili dužnost verskih službenika, ali na određen način i „komesara”, starajući se o provođenju ideologije islamskog fundamentalizma i jačanju borbenog morala. Brojni su primeri direktnog uticaja vrha Islamske verske zajednice na pripreme vojnika za borbu po planovima Armije BiH protiv jedinica VRS, posebno kod Sarajeva, Tuzle, Srebrenice, Goražda, Nišićke visoravni, Bihaća, Vožuća i Ozrena.

Od početka oružanih sukoba u BiH pri Armiji BiH formirane su posebne vojne jedinice od mudžahedina – “svetih ratnika džihada”. O kakvim se ekstremistima radi pokazuje pismo mudžahedina Abu abd al Aziz al Halafa iz Saudijske Arabije, koji je poginuo kod Teslića: „O, roditelji moji, molim Alaha da vest o mojoj pogibiji primite radujući se, jer neću poginuti radi slobode ili iz patriotizma, niti sa ikakvim drugim lažnim ciljem. Naprotiv, poginuću, ako Alah bude dao, Alaha radi, uzdizanja prvog stuba islama radi, da bi se islam širio i ukorenjivao u svetu, a zakon Alahov i Poslanika mu, Alah ga blagoslovio i spasao, izabran bio da presuđuje!” Slične poruke prenosili su muslimanski mediji ističući velike zasluge mudžahedina u borbama protiv nevernika. Dolazak mudžahedina pomogli su islamski reakcionarni krugovi shodno “džihadu”, kojeg je proglasio Alija Izetbegović i Reis ul ulema efendija Mustafa Cerić kao verski poglavar polovinom 1992. godine. Značajnu ulogu u dovođenju mudžahedinskih snaga imao je tadašnji ministar inostranih poslova Haris Silajdžić i ambasade u islamskim državama.

U sastavu mudžahedinskih jedinica sa zajedničkim nazivom „Muslimanske oružane snage” (u daljem MOS) bili su domaći i strani islamski fundamentalisti. Jedinice su imale oznake i zastave ispisane na arapskom jeziku. Na njihovom čelu nalazio se „emir” sa sedištem u Zenici. Jedinice MOS učestvovala su u borbama u sastavu Armije BiH, a bile su potčinjene Vrhovnoj komandi, a izdavanje komandi bilo je na arapskom jeziku (Hadžiosmanović, 2006: 249). Prema uputama Islamske verske zajednice i Vrhovne komande utvrđeno je da su emiri imali svu vlast u jedinicama. Tako je, na primer, muftija hercegovački hadži Seid efendija Smajkić imao ovlašćenja Glavnog emira u Zenici od 1992. godine da imenuje i smenjuje komandante muslimanskih snaga u zoni Četvrtog korpusa Armije BiH (Isto: 249).

Političke protivnike u ratu treba ocrniti i dezavuisati, a čitave narode potpuno satanizovati, bio je stav katoličkog sveštenstva. Za njih je pravoslavlje izazivalo ratove i zločinački se odnosilo prema katolicima i muslimanima. Neprijatelj je opterećen mržnjom protiv katoličanstva, pa je agresivan, genocidan i želi uništenje. Ovakva stajališta katoličkog sveštenstva imala su snažan odjek u javnosti. Poglavar Vatikana, papa Jovan, pozivao je Boga da kazni Srbe zbog „zločina” u BiH, što je proizvelo veliku mržnju i pojačavalo homogenizaciju nacionalnih i verskih subjekata u sukobima. Sa druge strane,

Katolička crkva je tokom sukoba Hrvata sa Muslimanima osuđivala okrutnost muslimanske vojske u čijim su se redovima borili mudžahedini iz brojnih islamskih država.

Govoreći o političko-bezbednosnoj situaciji u Sarajevu, ubistvu srpskog svata na Bašćaršiji od strane Ismeta Delalića i početku rata u BiH, bivši predsjednik Saveza komunista BiH Nijaz Duraković, a u ratu član Predsedništva R BiH, izjavio je: „*Ubistvo srpskog svata na Bašćaršiji, mnogi Srbi smatraju dokazom da su komšije Muslimani prvi započeli građanski rat... Čovječe, onda bi svako ubistvo trebalo da bude povod za rat.*“ Duraković zaključuje: „*Šta će srpski svatovi na Bašćaršiji*“ (Kecmanović, 2007: 137).

Zbog različitih pogleda na rešavanje situacije u BiH, od 1994. do 1995. godine, treba se podsetiti da su vođeni žestoki ratni sukoba između muslimanskih snaga: Armije BiH pod rukovodstvom Alije Izetbegović i pristalica Fiktera Abdića AP Zapadna Bosna. To potvrđuje da je tokom rata u BiH, ratovao svako sa svakim, da bi na kraju rata 1995. godine muslimansko-hrvatska koalicija zajedno dejstvovala protiv Srba uz snažnu vazduhoplovnu, artiljerijsko-raketnu, izviđačku i obaveštajnu podršku snaga NATO. Sa druge strane brojni podaci govore da su nacionalistički ekstremisti na teritorijama svih zaraćenih strana vršili etnička čišćenja, brojne zločine, paljevine, pljačku imovine i rušenje verskih objekata od strane paravojski, parapolicija i pljačkaških grupa, ali i regularnih jedinica Armije BiH, HVO i Vojske RS.

Obraćajući se Izetbegoviću povodom namere odbijanja Vens-Ovenovog plana Tuđman kaže: „Izetbegoviću, Vi ste krivi za rat i raspad Jugoslavije! Jesam li vam nudio javni vojni savez i da naoružamo BiH. Vi ste odbili. Jesam li vam nudio tajni vojni savez, a Vi ste i to odbili. Šta sad hoćete i šta pitate ko je kriv za raspad Jugoslavije i ratove koji su se potom desili? Vi ste krivi gospodine Izetbegoviću!“ (S. Halilović, 2007: 173). U nemačkom listu “Velt” apostrofira se zaključak Alije Izetbegovića koji govori o nespojivosti zajedničkog života naroda: “Prvi i najvažniji zaključak jeste nespojivost islamskog i neislamskog sistema. Ne postoji mir i koegzistencija između islamske vjere i neislamskih društvenih i političkih institucija. Država mora biti izraz moralnih koncepcija religije”. Ovakvom nacionalnom politikom unosi se ratni fitilj među stanovništvo Bosne zaključuje Velt (9.2.1993).

Stručnjaci Instituta za istraživanje zločina protiv čovečnosti i međunarodnog prava u Sarajevu objavili su rezultate istraživanja o učešću Republike Hrvatske u agresiji na Republiku BiH. *Direktor Instituta Smail Čekić iznio je podatke:* „Od kraja 1992. godine do 18. marta 1994. godine Republika Hrvatska izvršila je agresiju na BiH upotrijebivši vojne snage kolaboracionista iz RBiH i RH, regularne postrojbe Hrvatske vojske i postrojbe Hrvatskog vijeća obrane (oružane formacije paradržave Hrvatske zajednice Herceg Bosna).” Isto se može reći za boravak i borbena angažovanje na prostoru BiH više od desetine hiljada mudžahedina koji su po pozivu na džihad kao „sveti ratnici” stigli iz islamskih zemalja.

Agresija na BiH može se pripisati Hrvatskoj, čije su oružane formacije čitavog rata boravile i vodile borbena dejstva, o čemu postoje izveštaji međunarodnih krugova. Generalni sekretar UN je 2. februara 1993. godine uputio pismo predsedniku Saveta bezbednosti UN navodeći da UNPROFOR ne može kontrolisati jedinice Hrvatske vojske koje sa sedam pukova jačine 3-5.000 vojnika sa teškom artiljerijom, višecevnim bacačima raketa dejstvuju u BiH (Jugoslovenski pregled, 1994: 122). Nakon pisma Generalnog sekretara UN-a usledilo je Predsedničko saopštenje Saveta bezbednosti, 3. februara 1993. godine u kojem se osuđuje agresija Hrvatske vojske na BiH. Ubrzo je hrvatsko rukovodstvo odgovorilo pismom Savetu bezbednosti UN-a da je prisustvo njihovih snaga u BiH u skladu sa muslimansko-hrvatskim sporazumom od 12. juna 1992. godine.

Udarni deo hrvatskih snaga u BiH činila je glavnina hrvatskih vojnih snaga iz sastava regularnih jedinica Hrvatske vojske jačine između 10 i 12 brigada, koje su krajem rata 1995. godine naoružane modernim naoružanjem (tenkovima, artiljerijom i raketama) pristiglih sa Istoka i sa Zapada (Bodanski, 1995: 91). Na prostoru BiH tokom oružanih sukoba bilo je stacionirano 15 brigada Hrvatske vojske koje su se sukobile sa Armijom BiH. General Armije BiH Jovan Divjak izjavio je: „U borbama sa jedinicama Armije BiH poginulo je, nažalost, više vojnika Hrvatske vojske nego u borbama na tlu Hrvatske, u početku s JNA, a kasnije sa Srpskom vojskom Krajine“ (Karavelić, 2004: 43). Stipe Mesić je pred Haškim tribunalom potvrdio da su mnogi pripadnici Hrvatske vojske smenjeni zato što su odbili ići ratovati u Bosnu, a drugi su morali skinuti oznake Hrvatske vojske i stavljati oznake Hrvatskog vijeća obrane. On je pri tom istakao da je boravak Hrvatske vojske u BiH bio nezakonit, jer Hrvatski sabor nikada o tome nije donio odluku piše „Slobodna Dalmacija” (18.11.2000). Zastupnici u Hrvatskom saboru satanizirali su Muslimane i pravo da brane BiH, kazao je Mesić (Isto).

Suočeni sa eskalacijom sukoba nacionalnih snaga muslimansko-hrvatske koalicije i sa svežim sećanjima na genocid u Drugom svetskom ratu, Srbi su se homogenizovali i zbijali redove oko tradicionalnih vrednosti, prvenstveno temeljima pravoslavlja, zahvaljujući kome je sačuvan identitet kroz petovekovno ropstvo pod Turcima. Osnovni razlog za stvaranje jedinstvenog srpskog odbrambenog fronta, uz prevazilaženje nekadašnjih podela na “četnike” i “partizane” bila je egzistencijalna ugroženost srpskog naroda pred agresivnim nacionalizmom u ime kojeg je izvršena secesija od zajedničke države sa kojom su Srbi ostali podeljeni u više država.

Opšta društvena kriza uslovljava i krizu identiteta, navodi profesor Fakulteta političkih nauka u Sarajevu Ivan Cvitković u studiji „Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog“. Snažna diferencijacija bosansko-hercegovačkog društva zasnivala se na nacionalnim razlikama što je nužno vodilo konfliktima, antagonizmu interesa nacionalnih grupa, a konflikti su, opet, povećavali nacionalnu homogenizaciju. U uslovima ugroženosti čovek se okreće nacionalnom i religijskom (konfesionalnom – verskom) identitetu kao nečemu što će ga

očuvati u postojećoj zajednici. „Homogenizacija se vršila na egoizmu, jačanju vlastitog na račun rušenja tuđeg (kulturnih, vjerskih, gospodarskih i drugih obilježja). Homogenizacija je dovela do toga da su ljudi živjeli u čistoj formi kao Hrvati, Srbi, Muslimani; živjeli su samo u naciji i konfesiji” (2006: 48). Iako nema preciznog određenja iz ovako navedenih stavova Ivana Cvitkovića moguće je izvesti zaključak o karakteru rata u BiH kao građanskom ratu u kojem dominantno primat ima nacionalni i verski element.

O ratu u BiH napisane su i izgovorene mnoge laži. Sarajevo je u periodu 1991-1995. godine bilo predmet bestidnih laži, klasičnih manipulacija i snažne propagande. Sarajevo je u zapadnim medijima, tokom građanskog rata u BiH usled ratnih dejstva i samoterorizma nad sunarodnicima, bio simbol „stradanja civila” u gradu uglavnom od „srpske zločinačke agresije.” Nakon pritiska međunarodnih krugova i posredovanja velikih sila, građanski rat u BiH završen je Dejtonskim mirovnim sporazumom 1995. godine. Eho velikog stradanja građana Sarajeva od srpskih snaga ne prestaje zaokupljati pažnju javnosti. Nesporno je da su srpske snage sa položaja iznad Sarajeva često i nepotrebno ispaljivale granate na grad, pri čemu su stradali civili. Međutim, u Sarajevu se nalazila Komanda 1. korpusa Armije BiH koja je često napadala jedinice (da li samo jedinice?) VRS na prilazima gradu i kršila dogovorena primirja, izazivajući srpske snage na reakciju.

Komandant snaga UNPROFOR, general Fransis Brikmon je provokacije i ponašanje muslimanske strane objasnio u časopisu „Novo”: „Bosanska armija napada Srbe izvan zaštićene zone, Srbi odgovaraju na vatru duž linija fronta – na što Bosanska vlada prebacuje UNPROFOR-u da ih ne brani od srpskih napada, te zahteva vazdušne napade na srpske artiljerijske položaje...” (Novo, br. 11/1994). Brikmon je slično izjavio nemačkom „Cajtu” 1994. da su nakon muslimanskih napada na srpske položaje u Grbavici Srbi žestoko odgovorili. Nakon tri časa Izetbegović je poslao oštro pismo Komandi UNPROFOR-a, optužujući srpsku stranu za napade i tražeći vazdušne udare na Srbe: „Tako je Bosanska vlada pokušavala da NATO uvuče u rat.” - zaključuje Cajt (2.9.1994).

Rat, prema viđenju secesionista i njihovih sponzora iz sveta, nije tretiran kao građanski, već isključivo kao agresorski rat u funkciji stvaranja tzv. „Velike Srbije”. Nije bilo spremnosti srpske strane da se na svetlo javnosti iznese stvarna istina u koju se neće sumnjati, bez obzira koliko bila bolna ili lepa za bilo koju stranu ex Jugoslavije. Čutanjem i uverenjem, koje su zastupali neki srpski krugovi i institucije, da će istina kad-tad izbiti na videlo, permanentno se učvršćivala srpska odgovornost za posledice rata pa i genocidne optužbe što će osećati generacije. Nemački diplomata Ralf Hartman kaže: „Preokret u ratnim zbivanjima, u kome su bosanski Srbi dugo bili nadmoćni, usledio je tek kada se NATO otvoreno stavio na stranu Muslimansko-hrvatske federacije, a time uz jednu stranu u građanskom ratu. Teški vazdušni udari NATO-a na srpske položaje i naselja promenili su odnos snaga...” (1999: 79).

Radi održavanja ratnih tenzija i propagandnog uticaja ministar inostranih poslova Velike Britanije Daglas Herd iznio je u „Dejli telegrafu” decembra 1992. godine viđenje rata u BiH: „Patnje u Bosni predstavljaju

najočigledniji primer ‘neporetka’. Svake večeri na TV ekranima gledamo zločine, ubijanja... Rat u Bosni je građanski rat zato što su većina onih koji se bore Bosanci – bosanski Srbi, bosanski Hrvati, bosanski Muslimani. Ali, rat su započeli i uglavnom ga vode Srbi” (Dejli telegraf, 30.12.1992). Njegov francuski kolega, Rolan Dima, piše u „Mondu” 1993. godine da najveća odgovornost za rat pada na Srbiju, ali i drugi. „Istorija će ustanoviti – piše Dima – da su i Hrvati, a bez sumnje i Muslimani, zahvaljujući tome što ima snaga koje često izmiču centralnoj vlasti, vršili ista zlodela, možda nešto manjih razmera. Međutim, mržnja je stara u ovoj zemlji i teško ju je suzbiti” (Mond, 11.01.1993).

Izveštavanje u Nemačkoj, kao i većini zapadnih zemalja, oslanjalo se na tezu o srpskoj agresiji i etničkom čišćenju koje vrši srpska strana, iako je stotine hiljada srpskih izbeglica iz Hrvatske i BiH pobile pred zločinima hrvatskih i muslimanskih snaga, piše Marc Engiert u tekstu „Mediji i jugoslovenski građanski rat” u belgijskom časopisu „Espace de liberte”, decembra 1992. godine. Nemačka je u jugoslovenskom konfliktu, kaže Hans Fos, postigla svoj spoljnopolitički cilj. Htela je isprobati svoju novu političku ulogu kroz podršku katoličkim republikama Sloveniji i Hrvatskoj i razbijanje Jugoslavije je potpuno uspelo (Noje Dojčland, 7.11.1995). „*Bosanski građanski rat je prestao kroz poraženi pokušaj Zapada da eksperimentiše sa jednom multietničkom tvorevinom*“ (Isto). Stavovi uglednog nemačkog stručnjaka za međunarodne odnose, Ralfa Hartmana, u delu “Časni mešetari” govore o karakteru sukoba u BiH kao građanskom ratu sa međunacionalnim i verskim elementima, uz snažan uticaj stranog faktora kroz podršku samo jednoj strani u sukobu.

Zaključna razmatranja

Vrstan poznavalac bosansko-hercegovačkih prilika Vladimir Čorović, u knjizi „Istorija Bosne” kaže da je stanje u BiH vekovima isto: „*Ljudi su htjeli da svako bude paša u svom srezu, ali ne samo da uzima novac, nego da vrši vlast, da se zna i osjeća da je to njegovo s uvjerenjem, da samo on zna i umije braniti ga kako treba. To je čist ostatak srednjeg vijeka...*” Kada se pažljivo sagleda protekla ratna drama u BiH, proizlazi da njeni lideri iz istorije nisu ništa naučili jer ih je nacionalna euforija i želja za dominacijom ponovo povukla u sukobe. To je uočio nobelovac Ivo Andrić: „*Ponekad se čovjek pita da nije duh većine balkanskih naroda zauvijek otrovan i da možda nikad više neće ni moći ništa drugo do jedno: da trpi nasilje ili da ga čini.*” Upravo se zbog toga, na prostorima Balkana ponovo, kao u prošlosti, javljaju oružani sukobi u kojima najviše trpe njegovi narodi, jer ambiciozne nacionalne vođa ne uspevaju voditi realnu politiku.

U teškom položaju, tokom rata u BiH, bili su civili pripadnici drugih naroda koji su ostali u zonama delovanja drugih nacionalnih snaga. Ovo stanovništvo bilo je potpuno obespravljeno od strane vlasti i jedinica vojske i većim delom služilo za razmene zarobljenika ili izvođenje radova na linijama fronta. Istovremeno, sve zaraćene strane iskazale su visok stepen netolerancije prema pripadnicima drugih verskih zajednica, što je proizvelo masovna uništenja verskih i sakralnih objekata protivničke strane. Pored toga, ratne

sukobe u BiH karakterisali su brojna potpisivanja primirja zaraćenih strana, koja su kršena zbog nezadovoljstva političkih grupa stanjem na terenu.

Za potkrepljenje stava o građanskom ratu u BiH može se upotrebiti zaključak izveštaja Komisije UN za ratne zločine u BiH u kojem se kaže da je ona „šokirana ogromnim brojem žrtava i načinom na koji su počinjeni zločini; to isto važi i za pripadnike svih strana u sukobu. Razlika je u tome što svaka strana vidi samo sopstvene žrtve, ali ne i ono što je uradila drugima“ (Borba, 12.08.1994). Zaključku treba dodati činjenicu da postoje velike razlike u broju civilnih žrtava kao posljedica ostvarivanja ratnih ciljeva sukobljenih strana u BiH. General Mekenzi, komandant mirovnih snaga UNPROFOR-a u Sarajevu, bio je određen da „i srpske i muslimanske strane krše ratne konvencije“. En Vargur, predsjednik misije EZ za ispitivanje zločina silovanja u BiH, tvrdi „da to rade sve zaraćene strane“ (Borba, 21.12.1992).

Bivši mirovni posrednik EZ lord Dejvid Oven, oktobra 1995. godine, u specijalnoj TV emisiji BBC, posvećenju samitu u Dejtonu optužio je muslimansku vladu za velike manipulacije i zloupotrebe stanovništva samoterorisanjem i američku administraciju koja se protivila okončanju bosanskog građanskog rata. Javni nastup Dejvida Ovena dao je odgovor na mnoga pitanja, u prvom redu da se manipuliralo svetskim javnim mnenjem, da je rat u BiH imao karakter građanskog rata, da je muslimanska vlada u Sarajevu vršila terorizam nad sunarodnicima radi postizanja željenih efekata u javnosti i da je američka administracija sprečavala brz završetak rata kroz pružanje podrške muslimanskoj strani u miniranju evropskih napora za traženje mira.

Napred navedene činjenice potvrđuju da je u BiH vođen građanski rat u kojem je zabeležen visok stepen involviranosti međunarodnih faktora, pa je cilj delovanja nacionalnih snaga bio promena političkog sistema i nasilna secesija od zajedničke države, a potom formiranje vlastite nacionalne zajednice. U četvorogodišnjem ratu međusobno su se sukobila sva tri naroda u BiH - Srbi i Muslimani i Hrvati, često sa mržnjom iz najdubljih slojeva podsvesti, pa je teško utvrditi ko je prema protivniku činio više zločina (Radinović, 2004: 17). Napred navedeni podaci potvrđuju karakter građanskog rata koji se odvijao između tri nacionalne i verske strane u BiH i gde je svaka strana ratovala svako sa svakim, čak i Muslimani između sebe - A BiH i AP Zapadna Bosna.

Profesor Gavro Perazić u studiji „Međunarodno ratno pravo“ navodi da građanske ratove određuje konkretna državna teritorija i unutrašnje sukobljene političke, nacionalne, verske i socijalne snage koje mogu delovati samostalno ili uz podršku iz inostranstva (1966: 23). Kontraverznost rata i građanskog rata razmatrao je Džordž Orvel koji ističe da „Svaka skupina u zemlji vodi rat protiv vlastitih protivnika, a cilj rata nije osvajanje tuđeg teritorija, niti odbrana vlastitog, nego čuvanje postojeće društvene strukture i vlasti“ (Orvel, 1983: 208). Takvo gledište Orvela o ratu navodi na stav da je građanski rat u BiH vođen za očuvanje pozicije i vlasti snaga koje su zagospodarile određenim teritorijem. Uvažavajući stavove eminentnih teoretičara, međunarodne pravne norme,

teoretska određenja i karakteristike oružanih sukoba koji su vođeni na prostoru BiH evidentno je da se radi o građanskom ratu. Muslimanski i hrvatski autori i političari ne prihvataju činjenice da se vodio građanski rat, kao sukob raznih etničkih i verskih grupa, društvenih slojeva i antagonističkih snaga na realizaciji političkih i ratnih ciljeva iz razloga što međunarodno pravo ne reguliše postupke strana u unutrašnjem ratu, već samo štiti žrtve pa je permanentno isticana žrtva muslimanskog stanovništva radi vođenja antisrpske propagande i obezbeđenja međunarodne podrške.

Utvrđeno je da etnički i nacionalni sporovi prerastaju u najsuroviji oblik rata, kada jedna ili više strana u sukobu dobije „međunarodnu podršku“ (Horowitz, 1991, 225). To govori da građanski ratovi u istoriji nisu nikada bili isključivo unutrašnji i da su ih vrlo često pratili uticaji snaga izvana. Akademik, Smilja Avramov, kaže da je građanski rat jednim delom, uvezen na prostor SFRJ uz oslonac na unutrašnje snage i veliku pomoć raznih krugova (1996, 26). Pored toga, potvrđivanje karaktera rata u BiH kao građanskog rata, dao je Međunarodni sud u Hagu na Tužbu BiH protiv SRJ za agresiju i genocid, presudom od 26. februara 2007. godine u kojoj je navedeno da Srbija ne može biti odgovorna za agresiju niti za genocid u Srebrenici. Navedeni stavovi autora, svetskih političkih lidera i analiza konkretnih oružanih sukoba u Bosni potvrđuju aktivnost unutrašnjih političkih snaga, formiranje vlastitih oružanih formacija i rukovođenje borbenim akcijama na frontu što potvrđuju hipotezu da je protekli sukob imao obeležja građanskog rata sa dominantnim elementima međunacionalnog i međuverskog sukoba sa visokim stepenom uplitanja stranog faktora, kako u njegovom podsticanju, tako i u usmeravanju i na kraju završetku putem Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Literatura:

1. Avramov, Smilja (1998): Postherojski rat Zapada protiv Jugoslavije, Veternik, IDI
2. Avramov, Smilja (1996): Jugoslavija i građanski rat, Beograd, Vojno delo, 4-5/96
3. Bobetko, Janko (1996): Sve moje bitke, Zagreb, vlastita naklada
4. Bodanski, Jozef (1995): Ofanziva na Balkan, Virdžinija, SAD, The international Strategic Studies Ashociation Bolz
5. Bodson, Žerar (1993): Evropa ludaka, Beograd, Udruženje izdavača i knjižara
6. Creveld, van Martin (1997): Pulp future, USA
7. Cvitković, Ivan (2007): Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog, Sarajevo, Sinopsis
8. Duraković, Nijaz (1993): Prokletstvo Muslimana, Sarajevo
9. Efendić Hasan (1999): Ko je branio Bosnu, Sarajevo, Udruženja građana plemićkog porijekla
10. Hadžiosmanović, Ismet (2006): Bošnjačko-hrvatski politički obračun, Mostar, izdavač autor

11. Halilović, Sefer (1997): Lukava strategija, Sarajevo, Matica Sandžaka
12. Halilović, Semir (2007): Državna tajna 2 – Vojska poražene ideje, Sarajevo, Matica
13. Hartman, Ralf (1999): Česni mešetari – Nemačka spoljna politika i građanski rat u Jugoslaviji, Novi Sad, Prometej
14. Hodžić, Šefko (1998): Bosanski ratnici, Sarajevo, Naši dani
15. Horowitz, L. Donald (1991): Ethnic and National Conflicts, u knjizi World Security, New York, Daniel C. Tomas
16. Genocid u BiH 1991-1995 (1997): Zbornik međunarodnog naučnog skupa o genocidu 1995. godine, Sarajevo, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
17. Izetbegović, Alija (1992): Islamska deklaracija, Beograd, Epoha
18. Karavelić Vahih (2004): Agresija na Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Institut za istraživanje ratnih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
19. Kecmanović, Nenad (2007): Nemoguća država, Banjaluka, Glas srpske
20. Malcolm, Noel (1995): Povijest Bosne, Zagreb - Sarajevo: Erasmus Gilda - Novi Liber - Dani
21. Markešić, Ivan (2004): Kako smo sačuvali BiH, Sarajevo, Hrvatsko nacionalno vijeće BiH i Zagreb, Sinopsis
22. Marijan Davor : Bosna i Hercegovina 1991-1995. – u godinama nesvršenog rata, Mostar, Status
23. Mediji i religija (2007): Zbornik radova, Sarajevo, Fondacija Konrad Adenauer
24. Milovanović, Manojlo (2005): Istine i zablude o ratu u Bosni i Hercegovini, Banjaluka, Udruženje defendologa Republike Srpske
25. Milutinović, Milovan (2005): Medijske manipulacije u južnoslovenskom sukobu, drugo izdanje, Banjaluka, Besjeda i Beograd, Vojnoistorijski institut
26. Milutinović, Milovan (1997): Vojska Republike Srpske između politike i rata, Sremska Mitrovica, Srpska vila i Beograd, Institut za političke studije
27. Mikić, Slobodan (2003): Pogled na rat, Beograd, Vojnoizdavački zavod
28. Muslimović, Fikret (1995): Odbrana Republike, Sarajevo, Ljiljan
29. Orwel, George (1983): Tisuću devetstotinaosamdeset četvrta, Zagreb, Avgust Cesarac
30. Pavlović, Milorad i Popović, Novak (1996): Secesija u režiji velikih sila, Beograd, Institut za političke studije
31. Perazić, Gavro (1966): Međunarodno ratno pravo, Beograd, Kultura
32. Potežica, Oliver (1993): Beograd, Međunarodna politika, br. 1016, 17.05. 1993.
33. Radinović, Radovan (2004): Laži o sarajevskom ratištu, Beograd, Beogradski forum za svet ravnopravnih
34. Shrader R. Charles (2004): Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni, Zagreb, Golden marketing - Tehnička knjiga
35. Silberg Lora, (2000): Smrt Jugoslavije, Beograd, B -92
36. Špegelj, Martin (1995): Zagreb, Intervju Nacional , br. 3 od 8.12.1995.
37. Vlajki, Emil (2001): Demonizacija Srba, Beograd, IKP Nikola Pašić
38. Viskonti, Džin Toski Marcani (2006): Koridor, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

39. Vuković, Slobodan (2007): Kako su nas voleli, Beograd, Stilos
40. Vego, Milan (1992) Federal Army Deployments in Bosnia and Herzegovina, Jane's Intelligence Review, 4, 10; 445 (1993a), The Army of Bosnia and Herzegovina, Jane's Intelligence Review, 63-67 (1993b) The Croatian Army, Jane's Intelligence Review, 5,5; 203-210 (1993c)
41. Zimmerman, Warren (1997): Izvori jedne katastrofe, Zagreb, Globus Intern